

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เชียงใหม่มีชุมชนแออัดอยู่เป็นจำนวนมาก ชุมชนทุกชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คนในชุมชนแออัดส่วนใหญ่เป็นชาวพื้นราบ อพยพมาจากชนบท ต่างจังหวัด มีทั้งชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อมเดียวกัน มีกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน แต่ละกลุ่มที่เข้ามาอยู่ในชุมชน มีจุดประสงค์อย่างเดียวกันคือเข้ามาดำรงชีวิตอยู่ตามวิถีชีวิตของคนในเมือง โดยเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านเดิม เข้ามาปักหลักอยู่เองตามช่องทางในการประกอบอาชีพและต้องการเข้ามาศึกษาหาช่องทางการเรียนรู้ในรูปแบบวิธีการต่าง ๆ กัน

โคลแมน (อ้างใน สุมิตร สุวรรณ , 2540) เน้นว่าโอกาสที่คนต้องการคือการมีโอกาสดำรงชีวิตและอนาคตที่ดีขึ้น และเสนอแนะ จามริก (2526, หน้า 17) ได้ให้ความหมายของการศึกษา โดยมองหน้าที่และบทบาทที่เอื้ออำนวยต่อโอกาสเข้าสู่ช่องทางการเรียนรู้ที่ไม่ใช่การศึกษาภาคบังคับอย่างเดียว แต่เป็นการเตรียมคุณสมบัติเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงาน แต่ช่องทางที่จะได้รับการศึกษาในขั้นสูงสุด และมีโอกาสพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพในช่วงที่อยู่ในการศึกษาในระบบ ซึ่งโอกาสทางการศึกษาจำแนกได้ 3 ประเด็น คือ โอกาสที่จะได้รับบริการทางการศึกษา การรับบริการต่างๆ ในระบบการศึกษาและโอกาสที่จะประกอบอาชีพต่างๆ ในอนาคตเมื่อออกจากการศึกษาในระบบโรงเรียน

โอกาสในการเข้ารับบริการทางการศึกษา ทำให้เข้าถึงช่องทางการเรียนรู้และทำให้ทราบถึงความเสมอภาคทางโอกาสในการศึกษา นักเรียนในระบบที่มีความสามารถเท่ากันควรมีโอกาสเท่ากัน เด็กทุกคนควรมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรการศึกษาเท่ากัน และกลุ่มที่ด้อยโอกาส ทางการศึกษาควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ โดยเด็กจะต้องได้รับข้อมูลที่เพียงพอต่อการเลือกโรงเรียน ตลอดจนเลือกที่จะเรียนต่อหรือจะทำงานเมื่อไร อย่างไร (สิริพร ลิลิต, 2537, หน้า 18) โอกาสในการเข้ารับบริการทางการศึกษาจะทำให้ทราบความเสมอภาคตามสิทธิของมนุษย์ ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย

ปัญหาเรื่องโอกาสทางการศึกษา มีผลกระทบต่อฐานะและหนทางอาชีพก้าวหน้าในชีวิต ตลอดจนสถานภาพสัมพันธภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โครงสร้างการศึกษาไทยมีส่วนสำคัญต่อการสูญเสียโอกาสในชีวิตของเยาวชนส่วนใหญ่ในประเทศต่อระบบ

เศรษฐกิจ ฐานะอาชีพ รายรับ รายจ่าย ความก้าวหน้าในชีวิต ตลอดจนสถานภาพสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองโครงสร้างทางการศึกษาไทย มีส่วนสำคัญต่อการสูญเสียโอกาสในชีวิตพบว่าทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในการศึกษาและมีความสนใจทางการศึกษาน้อย ระบบพรรคพวก ค่านิยมของคนส่วนใหญ่ที่จะเข้าศึกษาในสถาบันที่มีชื่อเสียง ทำให้เกิดการแข่งขันและขาดความ ยุติธรรมในการคัดเลือก ตลอดจนสถานภาพส่วนตัวของครอบครัวของนักเรียนในระบบโรงเรียน เช่น อาชีพ ฐานะ และความรู้เดิม โอกาสที่จะเข้าสู่ช่องทางการเรียนรู้มีมากน้อยแตกต่างกัน ความไม่เสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา มนัส สุวรรณ และประหยัด ปานดี (2533, หน้า 6) ได้สรุปปัจจัยที่จำกัดโอกาสทางการศึกษาได้น้อย 2 กลุ่ม คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมทางครอบครัว อาชีพของบิดามารดา รายได้ ปริมาณภาระหน้าที่ บทบาทของบิดามารดา เป็นตัวจำกัดโอกาสให้เหลือน้อยลง ความพร้อมของผู้เรียนเอง เช่น สถิติปัญญา สุขภาพ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ความพร้อมทางกายภาพ การห่างไกลความเจริญ การขาดการส่งเสริมสนับสนุนเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กในชนบท และในเขตเมือง

สำหรับการศึกษาของคนในชุมชนแออัดในเขตเมือง ก็มีลักษณะเหมือนกับบุคคลทั่วไป มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้จากตนเอง จากครอบครัว ระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้รู้ ประสบการณ์ และจากสื่อต่าง ๆ ในชุมชน สื่อภายนอก จากประสบการณ์ตรง และทางอ้อมล้วนเป็นการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตสำหรับชุมชนนั้นๆ ทั้งสิ้นหรือบางที เรียกว่า การศึกษาชุมชน ปัจจุบันการศึกษาได้ขยายตัวกว้างขวางขึ้น เทียบกับเปิดโอกาสให้คนทุกคนได้มีโอกาสเข้าสู่ช่องทางการศึกษาได้หลายช่องทาง ทั้งการศึกษาในระบบ นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

แนวคิดและวิธีการพัฒนาคนในชุมชนแออัด คนทั่วไปรับรู้เกี่ยวกับคนในชุมชนแออัดสองด้านคือ ด้านหนึ่งเข้าใจว่าคนในชุมชนแออัดคือต้นเหตุแห่งปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาความมั่นคง การอพยพเคลื่อนย้าย ปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร ป่าไม้ ที่ดิน ดินน้ำธำธาร ฉะนั้นการแก้ไขปัญหาก็มุ่งเน้นที่การปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาเป็นหลัก ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นรับรู้ว่าคุณในชุมชนแออัดเป็นผู้ยากไร้ ต้องความช่วยเหลือ วิธีการในการแก้ปัญหาจึงเป็นการสงเคราะห์ หรือเป็นการช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลฟรี ให้การศึกษาฟรี เป็นต้น การสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ มิได้ไตร่ตรองว่า เป็นใคร กลุ่มใด ควรได้รับการสงเคราะห์หรือไม่ บางครั้งจึงกลายเป็นเงื่อนไขความเคยชินของคนในชุมชนแออัด ในการเป็นผู้เรียกร้องในทุกสิ่งทุกอย่างและใช้เป็น

ข้อต่อรองในการกระทำหรือไม่กระทำสิ่งต่างๆ ได้และยังทำให้คนในชุมชนแออัดรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองด้อยโอกาสกว่าคนอื่น และคนทั่วไปก็มักจะคิดว่าเป็นผู้สร้างปัญหา ต้องมีการสงเคราะห์กันเรื่อยไป กระบวนการพัฒนาที่มุ่งช่วยให้ช่วยเหลือตนเองจึงเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีคนเป็นจำนวนมาก มีทัศนคติรังเกียจชุมชนแออัดว่าเป็นแหล่งเสื่อมโทรม จากคำบอกเล่าที่ฉาบฉวยว่าต่ำต้อย หรือไร้การศึกษาเป็นตัวปัญหาในสังคม สกปรก เสื่อมโทรม ไม่มีความเจริญ ทัศนคติเหล่านี้ทำให้ได้รับการปฏิบัติเหมือนกับเป็นกลุ่มสร้างปัญหาของประเทศ และได้ถูกมองข้ามในสังคมมาโดยตลอด

จากปรากฏการณ์นี้ สะท้อนให้เห็นว่าต้องมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้ดำเนินการจัดการศึกษาในรูปแบบต่างๆ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนให้แก่คนในชุมชนแออัด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นว่าโอกาสทางการศึกษามีมากมายได้ปรากฏอยู่ในชุมชนแออัด แต่คนในชุมชนแออัดส่วนใหญ่ ไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาในเชิงคุณภาพคนที่สามารถเข้าถึงโอกาสและเข้าสู่ช่องทางการเรียนรู้ได้มีเพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาด้วยวิธีการใดในรูปแบบต่างๆ เช่น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความสัมพันธ์ทางสังคมเข้ากับระบบอุปถัมภ์ การผลิตการนับถือศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม การปรับตัวโดยอาศัยความสัมพันธ์กับโลกภายนอก เช่น การศึกษานอกชุมชน เป็นผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เป็นตำรวจ ทหาร ทำงานบริษัท ซึ่งเป็นการเข้ารับใช้ในระบบแต่ไม่ได้รับใช้คนในชุมชน หลายคนออกไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชนในฐานะลูกจ้าง ขยายบริการในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น การเข้าถึงโอกาสและช่องทางการเรียนรู้เป็นไปได้กับคนบางคนเท่านั้น การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของคนในชุมชนแออัดขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชนในฐานะผู้ให้บริการ และเงื่อนไขปัจจัยที่มาจากภายในตัวเขาเอง ในฐานะผู้รับบริการที่อาจจะส่งเสริมสนับสนุนให้ได้รับบริการหรือเป็นข้อจำกัดในการเข้าสู่โอกาสทางการเรียนรู้

เงื่อนไขปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชน เช่น นโยบายของรัฐ ภาครัฐกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน การขยายตัวของหน่วยงานต่างๆ ของเทคโนโลยีข่าวสาร อิทธิพลระบบตลาด เงื่อนไขปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชนในฐานะ ผู้ซื้อบริการ เช่น ความต้องการ ค่านิยม ความจำเป็น ความสนใจตามความสามารถมองของผู้รับบริการ เป็นต้น ประเด็นคำถามจึงมีอยู่ว่าคนในชุมชนแออัดเรามีโอกาสและเข้าสู่ช่องทางการเรียนรู้ได้อย่างไรและจากการเรียนรู้ของคนในชุมชนแออัดได้ส่งผลกระทบในด้านสังคมเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในชุมชนแออัดอย่างไรสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อโอกาสคืออะไรและช่องทางการเรียนรู้มีมาน้อยเพียงใด

### วัตถุประสงค์ในการทำวิจัย

1. เพื่อศึกษาโอกาสทางการเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชนแออัด
2. เพื่อศึกษาทัศนคติที่มีต่อทางการศึกษา การเข้าสู่ช่องทางการเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชนแออัดในเขตเมืองเชียงใหม่

### ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโอกาสทางการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนในการได้รับบริการทางการศึกษาและความต้องการของเยาวชนในชุมชนแออัด
2. เป็นข้อมูลให้แก่บุคคล องค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร การบริการจัดการศึกษา การพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชนแออัด ซึ่งจะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาแก่เยาวชนในชุมชนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมตามความต้องการยิ่งขึ้น

### ขอบเขตในการทำวิจัย

**ขอบเขตด้านประชากร** กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา คือ กลุ่มเยาวชน ที่มีอายุ 15-18 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในเขตแขวงเมืองราย เทศบาลนครเชียงใหม่

**ขอบเขตพื้นที่** พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนแออัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลหายยา ในแขวงเมืองราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

### ขอบเขตของเนื้อหา

1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตามลักษณะโครงสร้างของประชากร สภาพบ้านเรือน จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากรกลุ่มเป้าหมาย ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ลักษณะพื้นฐานทางการศึกษา แบ่งตาม เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ฐานะ และตำแหน่งในสังคม

2. ศึกษาโอกาสในการเรียนรู้และช่องทางการเรียนรู้ในเขตเมืองเชียงใหม่คือ

#### 2.1 สภาพแวดล้อมเดิม

##### 2.1.1 การศึกษาภายในชุมชน

- การเรียนรู้จากครอบครัว ชุมชน
- การได้รับข้อมูลจากสื่อมวลชน

### 2.1.2 การศึกษาภายนอกชุมชน

- การศึกษานอกระบบ
- การฝึกอบรม
- การทำงาน
- หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

### 2.2 สภาพแวดล้อมปัจจุบัน

#### 2.2.1 องค์กรชุมชน

#### 2.2.2 ศูนย์การศึกษานอกระบบในชุมชน

### 3. ทักษะชีวิตที่มีต่อการศึกษานอกระบบของเยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด

#### นิยามศัพท์เฉพาะ

**โอกาสทางการศึกษา** หมายถึง การเข้าสู่ช่องทางการเรียนรู้ที่เยาวชนที่อาศัยในชุมชนแออัดต้องการเรียนรู้ เช่น การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ สายสามัญ สายอาชีพ และการศึกษาตามอัธยาศัย และยังมีผู้ที่เอื้ออำนวยต่อการก้าวไปสู่ช่องทางการเรียนรู้เป็นแรงจูงใจ เป็นแรงกระตุ้น ส่งเสริมสนับสนุน เปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ เป็นแรงเสริมทำให้อยากเรียนรู้ เช่น ครอบครัว ทางสังคม นายจ้าง ผู้ที่ให้โอกาสเป็นกำลังใจ ส่งเสริมให้ได้เรียนรู้จนประสบความสำเร็จ เป็นผลนำไปสู่การเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

**ชุมชนแออัด** หมายถึง หมู่บ้านที่อยู่รวมกันอย่างหนาแน่นแออัดยัดเยียดติดๆ กันมีตรอกซอยแคบ ไม่สะดวกสบาย สภาพแวดล้อมไม่ดี ขาดสิ่งสาธารณูปโภค มีความซับซ้อนหลากหลาย ด้านอาชีพ ฐานะ รายได้ ฯลฯ เป็นต้น

**ทัศนคติ** หมายถึง ความรู้สึก นึกคิดที่มีต่อการศึกษารับรู้ต่อสิ่งใหม่ๆ เป็นแรงจูงใจกระตุ้น มีผลกระทบต่อการเปิดโอกาสและช่องทางการเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชนแออัด

**เยาวชนในชุมชนแออัด** หมายถึง เยาวชนชายและหญิงที่มีอายุระหว่าง 15-18 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด

**เขตเมืองเชียงใหม่** หมายถึง เขตพื้นที่ที่ตั้งของตัวเมืองเชียงใหม่ มีความเจริญ สะดวกสบาย มีถนนหนทางไปมาสะดวก อยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่